

ДРУГАТА ВЕРСИЯ ЗА МОЛИВДОВУЛА НА ПАТРИАРХ СИМЕОН

Христо ХАРИТОНОВ (Велико Търново)

През 1999 г. на тогавашния Исторически музей във Велико Търново гражданинът Диньо Георгиев Тачев от Стара Загора направи официално писмено предложение за откупуване на моливдовул на патриарх Симеон (?–1348). Печатът беше подложен на проучване. Направена му беше експертна оценка от проф. д-р Иван Йорданов от АИМ при БАН — филиал Шумен¹. В нея той казва, че печатът се „Отнася до автентичен паметник, при това много добре съхранен, свързан пряко с личността на този български прелат“². Втората експертна оценка е на автора на настоящата статия³. В нея също се потвърждава автентичността на печата. Аргументите и фактите ще бъдат изнесени по-долу. Изразено е и писмено становище на ст.н.с. д-р Константин Тотев от АИМ при БАН — филиал Велико Търново⁴. В него се утвърждава мнението за автентичността на печата. Подложен е и на лабораторна експертиза⁵. В нея се посочва средновековният му произход: „Още през Средновековието върху лицевата страна на печата в долната половина на Христовата фигура са направени две големи насичания — покрити са с минерални продукти. Също тогава са разкривени и отчасти разчупени отворите, при което те са се издигнали над релефа на сцената“⁶.

Цялата документация е изпратена на Централната експертно-оценителна комисия, която да определи автентичността и цената за откупката на моливдовула. Ст.н.с. д-р Владимир Пенчев изразява мнение, че „печатът е старинен фалшификат, най-вероятно от XVI–XVII век“⁷. Предлага да бъде проучен от проф. д.ист.н. Йорданка Юркова от АИМ при БАН. Към това становище се присъединява и проф. Веселина Инкова като член на Централната експертно-оценителна комисия.

Предоставих печата на проф. д-р Й. Юркова. След огледа му тя заяви пред мен становище в подкрепа мнението на ст.н.с. д-р Вл. Пенчев, без то да бъде документирано.

Колебанието на част от изследователите и високата парична цена доведоха до въздържание от придобиването на моливдовула на българския патриарх Симеон.

Продължителното престояване на печата в Регионалния исторически музей — Велико Търново, възможността за спокойно и подробно проучване от мен, както и колебанието, а не категоричността на изследователите, оспорващи автентичността⁸, затвърдиха убеждението ми, че паметникът е автентичен. Ето неговото описание, преди да изложа аргументите и да направя извода⁹. (Обр. 1.)

Обр. 1. Лицева страна на печата: а). Снимка; б). Рисунка.

Обр. 2. Опакова страна на печата: а). Снимка; б). Рисунка.

а)

Обр. 2

б)

ЛИЦЕ¹⁰: Надпис, разположен в 7 реда, композиран върху цялото поле. Спазени са условията, които предоставя кръглата форма на печата, т.е. в по-късите разстояния на кръга са поместени по-малък брой букви, а в по-дългите — повече букви. Проявен е и стремеж към условно композиране на текста. Разчитам следния текстов вариант: В транскрипция: „+ Симеон, с милостта божия, патриарх на всички българи“.

Целият надпис е обгърнат в релефен кръг (вариант на зрънчестия кръг), който е изместен съвсем слабо надолу и вдясно (към 4—5 часа по часовниковия циферблат).

ОПАКО: Част от композицията „Свето Възнесение Христово“, която представя благославящата фигура на Исус Христос, обгърната в овално сияние. То се придържа от два летящи ангела. Под тях са загатнати в стилизиран план две от фигурите, участващи в сцената, едната от които е най-вероятно на Богородица. (Обр. 2.)

В полетата над ангелите, от двете страни на овала с Христос, са изписани букви. Приемам, че това е текстът „Възнесение Христово“, изписан по приетата форма на съкращение в българския правопис от средата на XIV век.

ОСОБЕНИ БЕЛЕЗИ: Шнурът е бил застъпен в най-широката част на печата. Посоката му по часовниковия циферблат е 3 ½ към 9 ½ часа. Местата на входа и изхода на шнура са разрушени. Върху лицето има незначителни наранявания. Върху опакоето има нанесен удар (нараняване) в центъра на печата, върху долната част на фигурата на Исус Христос и върху фигурата на ангела вдясно.

Двете страни са патинирани.

Печатът не е почистван и не е подлаган на допълнителни реставрационни и консервационни действия.

МЕТАЛ: Олово.

ТЕГЛО: 59,326 грама.

ДИАМЕТЪР: 41 X 43 милиметра.

ДЕБЕЛИНА: 4,5 X 6,7 милиметра.

МЕСТОНАМИРАНЕ: В землището на с. Колена, Старозагорско, с металотърсач.

ПРИНАДЛЕЖНОСТТА на печата е недвусмислена. Отнася се към личността на патриарх Симеон. Аргументите: надписът е четлив и конкретизиращ; няма данни за друг български патриарх с името Симеон от периода 1235 до 1393 г.; сфрагистичната особеност на паметника, анализът на писмото и съпоставката с други паметници на дребната metalloпластика, позволяват да бъде отнесен именно към този български патриарх.

Прави впечатление, че в текста името Симеон е изписано **СНИЄЅИЬ...**

Буквата М е заменена с N. Според проф. д-р Ив. Йорданов обяснението се свързва с някои гносеологически схващания на личността¹¹, които са довели до спомената промяна. В някои по-ранни паметници и в зависимост от обществената и политическата значимост на личността се вмъкват в текстовете буквите N и И със значението им на божествен символ и изтъкват по-специфичната представа и възприятие на личността, в случая главата на българската църква.

Кой е патриарх Симеон? Малкото за него, което е запазила историята, се отнася до следното. Бил в конфликт с вселенския патриарх в Константинопол. Провеждал политика и действия, принадлежащи на вселенския патриарх¹². Така например на църковния събор в Скопие през 1346 г. провъзгласява сръбския архиепископ Йоаникий за патриарх. Веднага след това, на 14 април 1346 г., двамата патриарси коронясват сръбския крал Стефан Душан за цар. Среща се с титлата „Симеон... патриарх на Цариград Търнов“¹³. През 1347 г. патриарх Симеон е титулуван „... всеосвещения патриарх на богоспасяемия Цариград Търнов и на цяла България“¹⁴. Именно през тази година той поръчал превод на „Благовестие“ на Йоан Богослов¹⁵. Това е и последното писмено сведение за патриарх Симеон¹⁶, въпреки че има данни да заема патриаршеския престол и през 1348 г.¹⁷

Датировката на печата се свързва с кореспонденция от особено важно значение. Произтича от акта по подготовката за ръкополагането на сръбския архиепископ за патриарх и последвалото коронясване на крал Стефан Душан за цар. При евентуално ново неразбирателство между българския патриарх и вселенския патриарх, което да е станало в Константинопол, на път за столицата Търново българският патриарх ще да се е решил на подобно действие, а именно, да обладае функциите на вселенския патриарх посредством цитирания сръбски случай. Районът на намирането на печата (Старозагорско) е на трасето Константинопол — Търново и представлява косвено свидетелство за отношенията, последвалите действия, времето и мястото, където е взето конкретното решение (на път за столицата Търново). Така че датирането на печата може да се отнесе към това историческо събитие, станало през април 1347 г.

Сфрагистичният паметник има висока художествена стойност. Изпълнен е в техниката за дребната металопластика, характерна за този период. Налице е твърде високо художествено майсторство от страна на създателя на матрицата. Изписването на буквите е старателно. Стремжът е бил максимално придържане към уставното писмо. Умелото композиране на текста придава строга ритмичност и повишава закодираната официалност на паметника и писмения документ, който придружава.

Повишен интерес предизвиква сцената „Св. Възн. Христово“. Подобен сюжет носи моливдовулът на един друг търновски патриарх —

Висарион¹⁸. (Обр. 3 а,б) Това е единственият моливдовул на български патриарх, познат на науката. Но докато при него е представена сцената

Обр. 3а. Лицева част на печата на патриарх Висарион (По Й. Юрукова и Вл. Пенчев).

с всички установени от канона персонажи, то в печата на патриарх Симеон гравьорът е предпочел да използва най-съществената част от композицията — овала с благославящия Христос, придържан от двете страни от летящи ангели. Акцентът върху този композиционен елемент, с който се изтъква на преден план Христос, предизвиква и мигновено въвлича зрителя в духовно и зримо

общение с него. Нарушаването целостта на композицията е своеобразно новаторство в трактовката на каноническото художествено писмо. Налице е художествено-творческа реплика под влиянието на палеоложкия стил във византийското изкуство. Това наблюдение позволява да се потърси авторовата школувка в някой утвърден византийски художествен център.

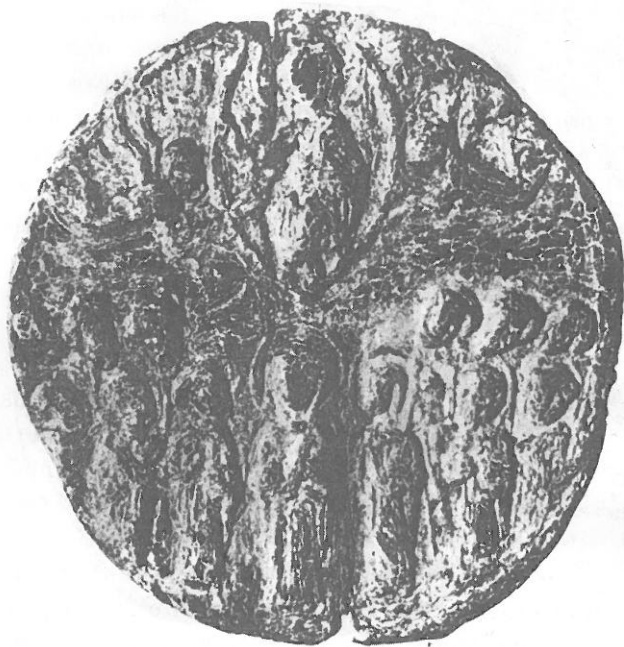
По повод представената сцена на „Св. Възн. Христово“ върху печата на патриарх Висарион проучвателката на печата проф. д-р Й. Юрукова казва, че е пресъздаден сюжетът на „някоя прочута икона“¹⁹. И понататък: „Както изглежда, тя се е намирала в патриаршеската църква в Търново, която е била посветена на „Възнесение Господне“. При факта за името на църквата се налага заключението, че тази „прочута икона“ единствено може да се идентифицира с храмовата икона, която съответства на името на храма. И другото, повторението на сюжета върху печат, издаден век по-късно, подсеща, че търновските патриарси използват един и същи сюжет върху печатите си „Св. Възн. Христово“.

Печатът е с конкретна историческа стойност. Той предоставя изворова информация за сфрагистичен паметник, свидетелстващ за активна

кореспонденция между българската патриаршия и на българската държава като цяло с други църковни и държавни институции.

Представянето на моливдовула на патриарх Симеон, проучванията върху него, наличието на поддръжници и колебаещи се по отношение на автентичността му води до няколко извода.

Печатът е автентичен, отсечен по времето на патриарх Симеон. Противното твърдение би извикало въпроса за определянето на ателието,

Обр. 36. Печат на патриарх Висарион (По Й. Юркова и Вл. Пенчев).

то, изработило матрицата и действало през XVI—XVII век, както и да се даде отговор, къде се е намирало то. И още — единствено за изработката на този печат ли е било създадено? Изгодна ли е направата на матрица за един печат? Кой е този център, където има толкова ерудиран гравьор, че да предаде евангелската сцена „Св. Възн. Христово“ в такава умела реплика?

Други подражания на печати на български патриарси не са познати. В случая металът няма значение,

защото българският патриарх е имал правото да използва единствено моливдовули (оловни печати), но пък документът, който скрепява, може да има, и е имал, важно значение. Важно, защото документът носи печат не само за автентичност, но и за превръщането на написаното в документ с официално предназначение и стойност. Нима всичко това го е знаел гравьорът от XVI—XVII век? Не може и да става дума за случайност. Тогава къде е отговорът.

Гравьорът познава буквата „М“, но в името е заменена с „N“. Стременият се към репродуциране би го редактирал, а тази промяна не е направена. Не е потърсен акцент върху редовността, към каквато би се стремил една реплика. Именната форма е точно тази, която е битувала според законите на езика от средата на XIV век.

Матрицата е притежание единствено на патриарх Симеон, на неговата канцелария по-точно. Печатът е висящ, придружава документ и за целта през него се прокарва шнурът за апликиране към пергаментата. Монтирането е могло да стане на мястото, където се съхранява матрицата. А една матрица за печати под строг контрол е съхранявана и се използва при определен режим.

Печатът с неговия сюжет и иконография не са измислица или художествено-творческа интерпретация, защото се откриват в сто години по-ранния печат на патриарх Висарион. Изненадващо ще е четири века по-късно толкова точно и безупречно да се създаде печат, който да извиква колебание за автентичността си.

Ако се допусне, че печатът е реплика на оригинал, то къде се е съхранявал този оригинал чак до XVI—XVII век? Нима единствено патриарх Висарион е имал свой печат? А другите патриарси?

Още два факта с косвен характер водят до извода за автентичността на коментирания печат. Единият е свързан с писмената декларация на собственика на печата, че той е бил от времето на намирането му до момента единствен притежател²⁰. Не е за отминаване и другият факт. Не е ясно защо Националният исторически музей не е откупил този печат, след като има твърдение, че му е бил предложен по-рано²¹. Трябвало е да се снижи цената му или друга причина има?

Всички тези риторични въпроси са закономерен резултат от направения до тук коментар. Отговорът се съдържа в тях, налице е и се основава именно на тях. Те водят до окончателния извод, че моливдовулът на патриарх Симеон е автентичен сфрагистичен паметник за историята на България от средата на XIV век.

БЕЛЕЖКИ

¹ Йорданов, И. Експертна оценка. Писмо до Исторически музей — Велико Търново от 1.IV.1999 г. — Архив на РИМ — В. Търново, 1999, л. 1—2.

² Пак там, л. 1.

³ Харитонов, Х. Експертна оценка на средновековен български моливдовул, 22.II.1999 г. — Архив на РИМ — В. Търново, 1999, л. 1—6.

⁴ Тотев, К. Становище относно откупката на печат на патриарх Симеон, 23.II.1999 г. — Архив на РИМ — В. Търново, 1999, л. 1—2.

⁵ Чокоев, И. Експертиза на състоянието на средновековен оловен печат на Симеон, български патриарх от XIV век, 27.IV.1999 г. — Архив на РИМ — В. Търново, 1999, л. 1.

⁶ Пак там, л. 1.

⁷ Протокол № 1 на Централната експертно-оценителна комисия при Министерството на културата, 19.V.1999 г. Писмо на Министерството на културата до Исторически музей — В. Търново № 45—00—74 от 4.VI.1999 г. — Архив на РИМ — В. Търново, 1999, л. 2.

⁸ Към тази група по-късно се присъединява и проф. д.ист.н. И. Йорданов, като казва, че някои особености на печата „може би свидетелствуват за една по-късна направа на разглеждания печат... Но при всички случаи е следван някакъв оригинал...“ . (В Йорданов, И. Корпус на печатите на Средновековна България, С., 2002, с. 132, № 168). Но и той е колеблив и не е категоричен, след като вече има едно първоначално заявено становище в експертната си оценка.

⁹ Някои от данните се различават от тези на проф. д.ист.н. И. Йорданов, публикувани в горе цитирания му труд, тъй като са правени при по-прецизни обстоятелства и лабораторни условия.

¹⁰ Печатът е публикуван с разрешението на собственика за пръв път в книгата на Харитонов, Х. Нумизматика на България, ВТ., 2000, с. 330.

¹¹ Йорданов, И. Експертна оценка, л.1.

¹² История на Велико Търново, С., 1986, с.141.

¹³ Пълният титул на търновските патриарси е „... по божия милост патриарх на богоспасяемия Царевград Търново и на цяла България“.

¹⁴ История на Велико Търново, с. 151, бел. 79.

¹⁵ Николова, Б. Устройство и управление на българската православна църква (IX—XIV), С., 1997, с. 262, бел. 33—35.

¹⁶ Андреев, Й., И. Лазаров, П. Павлов. Кой кой е в Средновековна България, С., 1994, с. 345.

¹⁷ Божилов, И. Фамилията на Асеневци (1186—1460), С., 1985, с.199 и цит. лит.

¹⁸ Юркова, Й., В. Пенчев. Български средновековни печати и монети, С., 1990, 65—66.

¹⁹ Пак там, с. 66.

²⁰ Официално предложение от Диньо Г. Танчев относно откупуването на висящ оловен печат на патриарх Симеон. — Архив на РИМ—В.Търново, 1999, л. 1.

²¹ Протокол №1 на Централната експертно-оценителна комисия при Министерството на културата от 19.V.1999 г. — Архив на РИМ — В.Търново, 1999, л. 2.